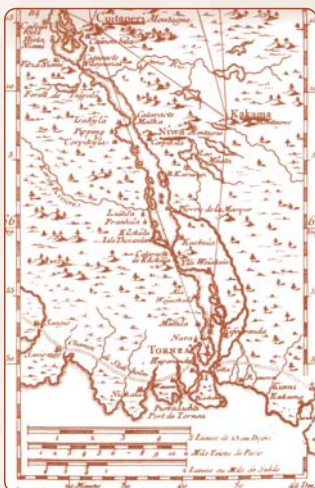


Uusien ajatusten tulkkina myöhemmin tunnettu **Carl von Linné** sai nuorena ylioppilaana Tiedeseuralta tehtävän tutkia mm. Lapin asukkaiden elintapaa ja terveyttä. Vuonna 1732 matkalla Tornioon hän ohitti kielirajan Sanginjoella. Suomi kielenä oli outo ja vaikea, mutta alue kiinnostava. Linnestä tuli aikanaan yksi maailman tunnetuimpia luonnontutkijoita. Tätä tuskin edes Linnén kesti-isäntäkään, torniolainen rovasti **Abraham Fought**, saattoi aavistaa.



Saamelaisperheen arkea.

Matkailijoiden virta jatkui. Västerbotten sai vuonna 1733 uuden maaherran, **Gabriel Gyllengripin**. Hän oli visionääri, uudistaja ja lääninsä puhemies, joka esitti valtiopäivillä joukon Lappiakin koskevia ehdotuksia. Kaupakollegio asetti maaherran johtaman toimikunnan selvittämään ehdotuksia. Toimikunta tuli Tornioon vuonna 1736 ja tapasi täällä ranskalaisen **de Maupertuis'in** astemittausretkikunnan. Yhdessä nämä matkasivat Köngäseen, Jukkasjärvelle ja Kirunaan. Maupertuis sai astemittauksen suoritetuksi ja retkikunnan kirjeenvaihtaja **Reginald Outhier** teki suomeksikin vuonna 1795 julkaistun mielenkiintoisen kirjan **Matka Pohjanperille**. Ruotsin tieakatemia tarkisti astemittauslukokset vuosina 1801–1802. Tätä johti Tornion pedagogion entinen oppilas **Jöns Svanbergh**. Torniossa vieraillesiin astemittajiin liittyi vuonna 1842 saksalaissyntyinen **Friedrich G. W. Struve**, joka Mustaltamereltä Hammerfestiin ulottuvalla kolmiomittausketjulla täsmensi Newtonin teoriaa maan muodosta. Alatornion kirkon tornissa oleva mittauspiste liitettiin osana **Struven ketjua** Unescon maailmanperintöluetteloon heinäkuussa 2005.



Kartta kolmiomittausketjun eteläisestä osasta vuonna 1737.

Outhierin ja myös Maupertuisin matkakertomukset toivat lisäväriä ja myös uutta tietoa Tornionlaaksosta. Vielä ennen Ruotsin vallan päättymistä tänne ehtivät mm. italialainen **Giuseppe Acerbi**, englantilainen **Edward D Clarke** ja ruotsalainen eversti **Anders Fredrik Skjöldebrandt**. Acerbin ja Clarken matkat Tornioon olivat kulkeneet eri reittejä kesällä 1799. Osan matkasta he olivat myös matkakumppaneita. Matkan teema oli luonnontieteellinen ja ulottui nykyisen Norjan rannikolle. Ehkä tunnetuimmaksi episodiksi jäi heidän kokeilunsa lentää ilmapallolla Enontekiöllä heinäkuussa 1799. Skjöldebrandtin tehtävänä oli kertoa kuvin Acerbin tekemästä matkasta. Hän oli erityisen kiinnostunut kesäyön auringosta ja näköaloista mm. Aavasaksalta ja Enontekiöltä. Eversti Skjöldebrandt toimi Haminan rauhan rajanvedon asiantuntijana.



Ensimmäinen kuumailmapallo Tornionlaaksossa v. 1799.

Yksi merkittävimmistä vierailuista Torniossa tapahtui vuonna 1819, jolloin maamme uusi hallitsija **Aleksanteri I** vieraili paikkakunnalla. Keisari vastaanotti mm. lähiseudun papiston, kaupungin hallinnon sekä porvariston edustajat. Hänelle esiteltiin myös seitsenhenkisen lappalaisperhe, joka oli tullut tapaamaan keisaria.

Vuodet ensimmäisen maailmansodan aikana (1914–1918) olivat Torniolle ja vuonna 1824 perustetulle Haaparannalle ennennäkemättömän vilkkaan toiminnan aikaa. Heti sodan alussa sulkeutuivat Venäjän tavanomaiset liikenneyhteydet sekä ulkomaankaupan reitit, Itämeri ja Mustameri. Paitsi Venäjän huollon kannalta Tornio oli sotavuosina myös Suomen ulkomaankaupan tärkeä kauttakulkupaikka. Lukuisista matkalaisista on syytä mainita Venäjän leskikeisarinna **Maria Fjodorovna**, joka oli sodan sytyessä vierailulla Englannin hovissa. Keisarinna palasi Venäjälle Ruotsin ja Tornion kautta. Hän osallistui Torniossa mm. jumalanpalvelukseen. Keisarinna juna palautettiin kotimaahansa Tornionjoen jään yli rakennettua rataa myöten keuhkokuumeella 1917. Samoihin aikoihin Tornion kautta matkusti myös maanpaossa ollut bolševikkijohtaja **V.I. Lenin** kotimaahansa valmistelemaan ns. lokakuun vallankumousta.



TORNION KAUPUNKI
Tornion kulttuuritoimisto
Tornionlaakson maakuntamuseo
Keskikatu 22, 95400 Tornio
Puh. (016) 432 11

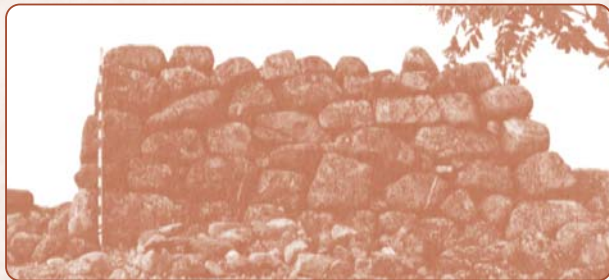
“Gallia synnytti meidät, Afrikka on meidät nähnyt, olemme ammentaneet Ganges-virran vettä ja nähneet koko Euroopan. Monenlaiset kohtalot ovat heitelleet meitä maalla ja merellä ja vihdoinkin seisomme täällä, missä maanpiiri päättyy.”

Jukkasjärvellä, 18.8.1681, Jean Francois Regnard

TORNIO JA TORNIONLAAKSO PORTTINA POHJOISEEN



Kaarle XI:n Länsi-Pohjan matkan muistomitali v. 1694.



"Piispankivi". Hiippakuntien rajakivi Iso-Huiturissa.

Tilanteessa, jossa "Tornionlaakson matkailu" tavoitteellisenä toimintana 1500-luvun alussa alkaa, valtio ja kirkko olivat jo osoittaneet kiinnostuksensa. Ruotsista tuli Pähkinäsaaren rauhan (v. 1323) jälkeen Tornionjoen omistaja ja sen suulle syntyi markkinapaikka. Myös kirkko instituutioon työntyi pohjoiseen. Upsalan arkkipiispa **Olav Björnsson** oli vuosina 1323-1324 tehnyt pohjoisen matkan ja pieni puinen kirkko oli ehkä jo silloin Parasniemessä. Varmuudella seurakunta, kirkko ja hautausmaa olivat vuonna 1346, jolloin Upsalan ja Turun Hemming-piispat tekivät vierailun Tornioon ja kiisteltä hiippakuntaraja tuli Kaakamajoelle. Kristillisyyden uloin raja siirtyi Pirkkiöstä Ylitorniolle, kun arkkipiispa **Jakob Ulfsson** vuonna 1482 perusti **Särkilahden kappelin** Övertorneälle.

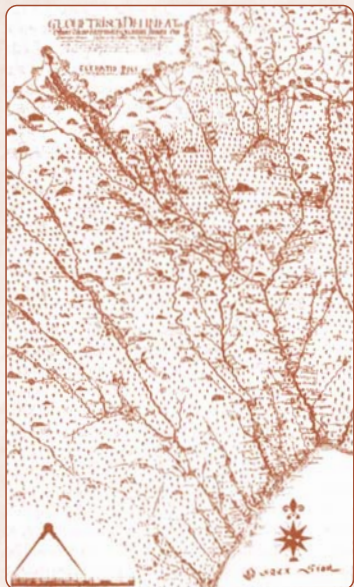


Lohenkalastusta Tornionjoella 1500-luvun alussa.

Kartalle asti nämä hajanaiset tiedot Perämeren perukasta ja alisesta Tornionlaaksosta saatiin vasta vuonna 1539. Kartan tekijänä oli vuosina 1518–1519 täällä käynyt **Olaus Gothus Magnus**, joka oli paavin lähettämä tiedustelija. Kirkon reviirijako oli käynnissä, ja paavikin oli pohjoisten sielujen ohella kiinnostunut loh- ja turkis-kymmennyksistä. Olaus Magnuksen karttaan on merkitty Pirkkiön ja Särkilahden kirkot. Hän antaa myöhemmin eli vuonna 1555 julkaistussa Pohjoisten kansojen historiassaan sanallista tietoa alueen rakentumisesta, asukkaista ja elinkeinoista.

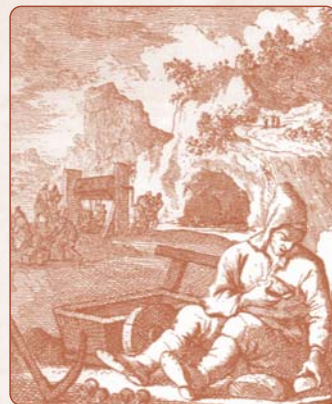
Olaus Magnuksen julkaisuista ehkä kipinän saanut portugalilainen **Domionus Goes** julkaisi vuonna 1540 kirjassaan **Valitus Lapin kansan hädestä ja Lapin kuvaus**. Outo pohjoinen kansa alkaa vähitellen myös tulla tutuksi.

Träskin kartta Tornion Lapista 1600-luvulta.



Ennen Tornion perustamista tänne ehti Kustaa II Aadolfin henkilöäkäri **Olof Burman**, myöhemmin aateloituna Buré. Hän julkaisi vuonna 1598 Tornion ja Kemin Lapin tieselityksen - **itinerariumin**. Kylien välit on merkitty peninkulmina ja myös väylän kulkukelpoisuus. Vihdoin vuonna 1643 maanmittari **Olof Tresk** kartoitti Tornion Lapin Muonioon asti. Ruotsin alueet lähelle Norjaa alettiin tuntea. Tähän oli entistä helpompaa tulla ja tulijoita riitti.

Syksyllä vuonna 1659 Alatornion kirkkoherra **Johannes Tornaues** sai yllätysvieraan. Vieras oli Itägoötanmaalla syntynyt, Turussa ja Prahan jesuiittakoulussa opiskellut sekä Roomassa Kristiina-kuningattaren tavannut **Johan Ferdinand Körningh**. Salakotolisena hän oli lähetysmatkalla, mutta Köngäsen masuuniin ja Svappavaaran kaivokseen tultuaan ja ranskankielisiä ammattilaisia tavattuaan hän saattoi kirjoittaa: "Näissä Lapin ruukeissa saa oleskella vapaasti oli sitten uskonto mikä tahansa". Körningh salasi matkansa tarkoituksen niin hyvin, että hänelle tarjottiin papin virkaa Ruotsista. Tornaueksen vävyksikin hän olisi kelvannut.



Kaivostyöläisiä 1600-luvun lopulla.

Ruotsin Lapin tutkimuksissa tultiin 1600-luvun toisella puoliskolla tilanteeseen, jossa tarvittiin täältä olevan tiedon koontia. Saksalaissyntyinen professori **Johannes Schefferus** sai sen tehtäväkseen. Hän pani maaherran ja papit keruutyöhön. Tornion Lapin osalta yhteenvedon teki kirkkoherra Tornaues. Kertomus Lapinmaasta eli **Lapponia** ilmestyi latinaksi vuonna 1672. Tämä arvostettu ja paljon luettu kirja käännettiin englanniksi, saksaksi, ranskaksi ja hollanniksi ja vihdoin vuonna 1956 ruotsiksi. Kiinnostus Tornioon ja Tornionlaaksoon sai uutta vauhtia.

Komediakirjailijana ja Molièren perinteen jatkajana tunnetuksi tullut ranskalainen **Jean Francois Regnard** innostui Lapponiasta ja lähti hetken mielijohteesta Tukholmaan, missä Kaarle XI ehdotti matkan jatkamista Tornioon. Näin hän vuonna 1681 teki ja tuli taivaltaaneeksi Tornionjärvelle asti ja suoritti omasta mielestään "merkillisimmän matkan, mitä milloinkaan on tehty". Hänen teoksensa **Retki Lappiin** myös suomennettiin ja julkaistiin vuonna 1982.

Saamelainen palvomassa Seitaa.



Köngäsen ruukin kahden taalarin raha vuodelta 1710.



Kaarle XI ei vain kehoittanut muita Lapin matkalle, vaan teki sen myös itse. Tämä "matkustava monarkki" oli kiinnostunut korkeista paikoista. Tornioon ja täällä kirkon kellotapuliiin hänet toi uteliaisuus. Hän halusi nähdä laskemattoman kesäyön auringon. Illalla 14.6.1694 ennen puolta yötä hän oli kellotapulissa. Aurinko näkyi ja muutaman minuutin kuluttua olisi strateginen hetki. Sitten röhkeä pilvi peitti auringon ja poistui vasta 6 minuuttia yli 12. Kuninkaan matka oli epäonnistunut. Hän antoi seurakunnalle tehtäväksi rakentaa kirkkoon tornin, mutta kuningas ei ehtinyt sitä nähdä.

Luukku kellotapulissa, josta aurinkoa tutkittiin.

Tornioon matkasi jo seuraavana kesänä kaksi tiedemiesryhmää, jotka selvittivät, että auringon säteet taittuivat ilmakehässä näkyviin, vaikka aurinko on taivaanrannan alapuolella. Tuolloin täällä käyneitä tiedemiehiä **Spolea, Bilbergiä** ja **Rudbeckiä** rasitti toinenkin suuri ongelma eli mikä avaruuskäsitys on oikea. Onko se Kopernikuksen todisteleva uusi malli, jossa maapallo ja planeetat pyörivät ja kiertävät aurinkoa eikä päinvastoin, kuten aiemmin uskottiin.

Vuonna 1695 tähän ehti vielä Västerbottenin rykmentin linnoitusupseeri **Wollmar Gustaf Låw**. Tähän hänet lähetti **Erik Dahlberg**, joka teki laajaa kuvateosta **Muinainen ja nykyinen Ruotsi**. Tämä oli tehtävä suurvalta-ajan hengessä, jonka Låw tiedosti ja hänen Tornio-kuvastaan tuli toivekuva siitä, millaiselta Tornion olisi pitänyt näyttää suurvalta-ajan Ruotsissa.

Wollmar Gustaf Låw'n piirtämä "toivekuva" Tornioista vuonna 1695.

